

Д-р Петар ХР. ИЛИЕВСКИ

КОН ИНТЕРПРЕТАЦИЈАТА НА МОДЕЛОТ НА УДВОЕНИОТ ОБЈЕКТ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

1. Една од битните одлики на македонскиот, како и на другите балкански јазици, е синтактичката особеност на удвоен објект. Конструкцијата се состои во тоа што покрај именката или заменката, употребени како директен (O₁) или индиректен (O₂) објект, при глаголот се додава во иста функција, како проклитика или енклитика, и кратката заменска форма од соодветната лична заменка, на пр. *Мене ме викна, Ти веџи џебе, Го среџна геџеџо, Му џо џокажа џаџоџи на сџареџоџи* и др., алб. *Ai më njuh tija, S'e ka ditur këtë, Njeriu e bën këtë, E pyeti motren*; аром. *Mine me alësh, Z dedu kaplu a tsie, Kòrts a nia sò ñ pitrets*; грч. *Ὅσον μὲ βλέπετε ἐμένα, Καὶ ἐμένα ἔτσι μὲ εἶπεν*, "Ола таџта та̑ γνωρίζω, Αὐτοὺς θέλω νὰ (τοὺς) ἴδω̑, буг. *Тебе џе џозгра-вџа, Познавам го него, Получџх (го) џџсмоџо, Кажџ му на Иван (не на Стојан)* и др.; ром. *Pe tine te lasasem, Eu tie spun îți, Ca lui Nina tu-i e draga*, etc. Во ограничена мера, само со заменки, оваа конструкција се среќава и во некои периферни српски и хрватски говори, сп. *Мене ме боли џлава, Теби џџи е казао* и сл.

Оваа особеност претставува составен дел од морфо-синтактичката структура на балканските јазици, кои образуваат еден јазиков сојуз и со право се смета за балканизам. Затоа таа не може да се иследува изолирано само во еден од овие јазици без да се води сметка за неа и во другите балкански јазици. Но при тоа секогаш треба да се има предвид и фактот дека покрај заедничките црти, оваа конструкција во одделните балкански јазици има и некои специфични особености, како во начинот на употребата, така и по однос на нејзината задолжителност.

Така, во западното македонско наречје и во литературниот македонски јазик удвојувањето на објектот е задолжително. Во сите случаи, кога како објект се употребува полна заменска форма, лично и роднинско име, или определен предмет, неопходно е да се додаде и соодветната кратка заменска форма. При евентуалното отсуство на заменската клитика, не само што се чувствува празнина во изразот, ами понекогаш се јавува и семантичка декомпозиција и звуково

реченицата може да добие противна смисла: *Heio io vidov*, **Heio vidov*, *He io vidov*; *Nemu mu veitiv*, **Nemu veitiv*, *He mu veitiv*. Во албанскиот (говорен јазик) и ароманскиот удвојувањето е исто така задолжително, а во новогрчкиот, бугарскиот и романскиот се употребува во народниот говор (но не секогаш редовно), додека во литературниот јазик се избегнува како плеоназам. Се водат опширни дискусии кога и зошто не е задолжително удвојувањето на објектот во овие јазици.

Оваа интересна појава го привлекувала и продолжува да го привлекува вниманието на мнозина балканолози и слависти. Во последно време се објавени бројни студии, посветени исцело или делумно на оваа конструкција.¹⁾ Со нив, а особено со типолошките анализи и историски иследувања на Голомб, Будагов, Цихун, Минчева, Бухолц и др., се фрла нова светлина врз проблемите што искрснуваат во врска со суштината, функцијата, потеклото, хронологијата и историскиот развој на оваа комплицирана јазична појава. Но остануваат уште нерешени прашања, особено во врска со нејзината генеза и историскиот развој, кои не можат лесно да се следат поради недостиг на примери од постари писмени споменици во сите балкански јазици. Посебни тешкотии задава проблемот за моделот врз кој е изграден механизмот

¹⁾ Z. Gołąb, *Funkcja syntaktyczna proklityki zaimkowej w gwarach macedońskich*, *Lingua Posnaniensis* IV, 1953, str. 275—291. Св. Иванчев, *Наблюдения върху члена в българския език*, списание *Български език* VII, 1957, 6, стр. 508—514; P. A. Будагов, *Этюды по синтаксису румынского языка*, Москва 1958, стр. 64—104; P. Novák, *K zdvojoování předměti v albánštině*, *Sborník slavistických prací věnovaných IV mezinárodnímu sjezdu slavstů v Moskvě*, Univ. Karlova, Praha 1958, str. 27—32; З. Голомб, *Два македонски говора (на Сухо и Висока во Солунско)*, Македонски јазик XI—XII, 1960—61, стр. 115—133; П. Хр. Илиевски, *Прилог кон хронологијата на еден балканизам во македонскиот јазик*, Македонски јазик XIII—XIV, 1962—63, стр. 67—85; К. Попов, *Синтаксиско-граматична употреба на удвоенојто дојвление в българскиот книжовен език*, ИИБЕ (Известия на Института за български език) кн. VIII, 1962, стр. 459—470; Г. А. Цыхун, *Синтаксис местоименных клитик в болгарском и македонском литературных языках*, Ленинград 1966; Oda Buchholz, *Zur Frage der Verdoppelung der Objekte im Albanischen*, Actes du Premier Congrès international des Études balkaniques et Sud-Est Européennes, VI, Sofia 1968, str. 711—724; H. Walter, *Zum Problem der sog. verdoppelten Objekte in den Balkansprachen*, Résumés des communications. Linguistique, I Congrès international des Études balkaniques . . ., str. 225—229; K. Popov, *Wortfolge- und Intonationsbesonderheiten des doppelten Objekts im Bulgarischen*, Die Welt der Slaven XII, 1967, str. 199—205; Ангелина Минчева, *За някои аспекти на рефризата на личните местоимения в българскиот јазик*, ИИБЕ кн. XVI, 1968, стр. 371—379; — *Општи за инверзијата на модела на удвоениот дојвление в българскиот јазик*, ИИБЕ кн. XVII, 1969, стр. 3—50; Г. А. Цыхун, *Синтаксис местоименных клитик в южнославянских языках*, (Балканославянская модель), Минск 1969; Ив. Кънчев, *Някои наблюдения върху употребата на удвоенојто дојвление в испанскиот и българскиот јазик*, *Език и литература* XXVII, 1972, 1, стр. 52—58.

Од постарата литература треба да се одбележи особено: A. Thumb, *Handbuch der neugriechischen Volkssprache*, Strassburg, 1910, 81—82; A. M. Селищев, *Очерки по македонској диалектологи*, т. I, Казань 1918, стр. 246—259; A. Mazon — A. Vaillant, *L'Évangélique de Kulakia, un parler slave du Bas-Vardar*, Paris 1938, 177—179; I. Seidel—Slotty, „*Hypertrophie*“ *der Pronomina im Rumänischen*, *Bulletin Linguistique*, VIII, 1940, 142—153. и др.

на оваа синтактичка конструкција во балканските јазици. Треба да се забележи дека при неговата интерпретација се искажани различни, а на места и противположни мислења. Едни автори, понесени од своите концепции, превидоа извесни факти во одделни балкански јазици, други се обидоа да го расветлат проблемот врз основа само на еден од овие јазици, а трети ја претставуваат оваа јазична појава во многу упростен вид, без да водат сметка дека е таа резултат на повеќе различни внатрешни и надворешни фактори што дејствувале со векови на Балканот.

Со овој напис имаме за цел да изнесеме неколку забелешки кон последната интерпретација на проблемот и да укажеме на некои факти од современата употреба и историскиот развој на оваа конструкција, главно, во македонскиот јазик. Бидејќи македонскиот, како централен балкански јазик, е со најразвиена балканска структура, а неговата историја може да се следи врз писмени споменици од постаро време отколку на некои други балкански јазици, сметаме дека тие податоци ќе бидат од интерес за целата балканистика и ќе фрлат извесна светлина и на поставениот проблем за моделот на удвоениот објект.

2. Како битен услов за удвојувањето на објектот во сите балкански (дури и небалкански) јазици се истакнува определеноста на објектот и се исклучува можноста за ваква појава при случаите кога е објектот неопределен.²⁾ Но треба да се забележи дека во некои балкански јазици тој услов не може наполно да биде применет. На пр. во македонскиот, навистина, задолжително е удвојувањето на директниот објект кога е определен (сп. *Видов човек, Го видов човекој, — оној човек* и др.). Меѓутоа, индиректниот објект се удвојува независно од тоа дали е определен или не³⁾: *Му гадов нему, Му реков на Трајана, Му ѝмојна на (еген) сиромав*. Овде нема ограничувања како во случаите со директниот објект. Удвојување се јавува не само кога индиректниот објект е изразен со предлогот *на*, ами и со предлозите *до, кај, ѝред* и др. кои се семантички блиски до *на*, сп. *До Дирекцијата на ѝоштитте ѝ беше уѝашено барање да ѝосѝави ѝелефон*. Во извесни случаи се среќава удвојување и на директниот објект кога е само делумно определен (со *еген, некој*), на пр. *Еген бран ѝо исѝрѝна еген морнар* (В. Назор, прев. од хрватски).⁴⁾ Овој факт неоспорно покажува, како што устоено Цихун,⁵⁾ дека во македонскиот јазик конструкцијата со удвоен објект станува универзално формално средство за сигнализација на O_1 и O_2 во реченицата. Големб (*о. с.*) правилно

²⁾ Ангелина Минчева, *Оѝшѝ за инѝерѝреѝаѝаѝа на модела на удвоениѝте до-ѝѝлнения в българскиѝ еѝик*, ИИБЕ XVII, стр. 3: „Удвоѝват се само (потцртаното наше, П. Хр. И.) членувани съществителни или съществителни, определени по ѝаѝаѝѝв начин, ѝаѝ-ѝесто с показателно местоимение“. Паѝ таму, стр. 5: „нечленувани съществителни не се удвоѝват — членуваните съществителни получават репрѝза“ е съществено за всички (подвлеченото наше, П. Хр. И.) балкански еѝиѝи.

³⁾ Сп. Бл. Конески, *Иѝториѝа на македонскиѝоѝ јазик*, Скопје 1965, стр. 99.

⁴⁾ Сп. Г. А. Цѝхун, *Сѝнѝаѝаксѝ месѝоименных клиѝиѝк* (в. бел. 1), стр. 114 с.

забележува дека репризата на индиректниот објект во македонскиот е второстепено, дополнително средство на сигнализација, зашто предлогот *на*, што задолжително стои крај именката, доста јасно ја означува оваа функција. Но тоа сепак зборува дека конструкцијата со удвоен објект во македонскиот станала задолжителен систем и механизам за искажување на објектните синтактички односи.

3. Местото на кратките форми од личните заменки во современиот македонски јазик, како и во албанскиот, ароманскиот, и грчкиот е точно определено. Тие стојат непосредно пред глаголот како проклитики, освен при императив, глаголки прилог и извичник, сп.: *Викни ѝо Трајана, Намиинувајќи им на друѓиџиџе, му одговори на човекоџ: Ёџе ѝо јунакоџ*. Сп. алб. *Mue më pëlqen, Një shoku i lindi djalë*. Во извесни случаи дури и при императив во албанскиот кратката заменска форма стои како проклитика, сп.: *Ja deftoni tregun nuses* (Покажете ѝ го пазарот на невестата). Во албанскиот понекогаш клитиките можат да се вметнат помеѓу глаголската основа и личната наставка, сп. *Tregojani pazarin mikut* (Покажете му го пазарот на пријателот), каде што *ja < i* (*pazarin*) и *a* (*mikut*) всушност е еден инфикс. Во ароманскиот, исто така, кога е императивот негиран, кратките заменски форми се употребуваат проклитично.⁶⁾ Додека во северните грчки говори има проклитичка употреба на кратките заменски форми, освен при императив, сп. *δῶσε μου καὶ ἐμένα* (енклитично), на островите: Крит, Кипар, Род, Хиј и др., потоа во Мала Азија, Понт и Кападокија, тие се употребуваат енклитично.⁷⁾ Во бугарскиот кратките заменски форми заземаат поинакво место отколку во другите балкански јазици. Обично тие стојат како енклитики кон глаголот, но можат да се употребат и проклитично, дури и при императив. Така, покрај *Иван ѝо видях*, може да се каже и *Видях ѝо Иван*, наспроти *Ивана ѝо видов*, *Го видов Ивана*, во македонскиот. Или: *На Иван му кажи*, покрај *Кажи му на Иван*, во бугарскиот, наспроти само *Кажи му на Иван(а)*, во македонскиот. Вакви и други слични примери му дадоа повод на Цыхун да заклучи дека во бугарскиот заменските клитики не се до таква степен граматикализирани и делексикализирани,⁸⁾ ами тие, во поголем број случаи, сè уште го пазат второто место во реченицата, според законот на Вакернагел⁹⁾.

⁵⁾ Idem, *o. c.* стр. 112—114. За задолжителноста на удвојувањето во алб. в. кај Oda Buchholz, *o. c.* р. 717 s.

⁶⁾ Селищев, *o. c.* стр. 257.

⁷⁾ A. Thumb, *l. c.*

⁸⁾ Цыхун, *o. c.*, стр. 115 s.

⁹⁾ I. Wackernagel, *Über ein Gesetz der indogermanischen Wortstellung*, Indogermanische Forschungen I, 1892, cf. Iv. Gálâbov, *Zur Frage der bulgarischen Enklitika*, Zeitschrift für slawische Philologie XX, 1950, стр. 417—438. Посебно прашање претставува обусловеноста на изборот на проклита или енклита во балканските словенски јазици. Поради ограничениот простор овде немаме можност да се запираме и на него.

4. Различни мислења се искажани во врска со прашањето: Што всушност претставува конструкцијата со удвоен објект и каква функција исполнуваат кратките заменски форми.

Фактот што заменските клитики во оваа конструкција се тесно поврзани со глаголот, на некои балканолози им даде повод да мислат дека тие придобиле белези на „морфеми“. Тргувајќи од тезата на некои автори, кои наоѓаат граматикализирање на кратките заменски форми во оваа конструкција, Х. Валтер¹⁰⁾ отиде чекор понатаму. Тој е склон да види овде објектно конјугирање на глаголот како во унгарскиот јазик. Тешко може човек да се согласи со мислењето на Валтер дека заменските клитики во вакви случаи претставуваат афикси кон глаголот, зашто во некои балкански јазици (на пр. бугарскиот) конструкцијата на удвоен објект е факултативна појава и не може да се каже дека таму има субјектно-објектно конјугирање на глаголот. Поскоро овде има тенденција кон граматикализирање на заменските клитики, но треба да се забележи дека во ниеден од балканските јазици тие не се наполно граматикализирани.¹¹⁾

Будагов (*о. с.*), испитувајќи ја оваа конструкција врз база на романскиот, наоѓа дека удвојувањето е посебна детерминирана форма на името, еден вид член од втора рака, сп. *Portofelul il vitase, Bani i i luase cu sine*. Тргувајќи од фактот дека во романскиот се удвојуваат само членувани именки, Будагов смета дека при удвојувањето на објектот има посебна, двојна детерминација, која е карактеристична за романскиот и во други случаи.¹²⁾ Според него избледнувањето на показното значење на членот налага тоа да биде потсилено одново со лична замена која се граматикализира во второстепен член.¹³⁾ Констатацијата на Будагов, како што ќе видиме долу, не е неоснована.

Пред десет години ние (в. б. 1) изнесовме мислење дека заменските клитики во оваа конструкција ги појаснуваат синтактичките односи меѓу глаголот и објектот на дејството. Во неколку свои написи и З. Голомб, исто така, стои на становиште дека заменските клитики како грамеми се показатели на синтактичките односи меѓу глаголот и објектот, во што тој открива концентрична структура, при која субјектот е апозиција кон личната наставка на глаголот, а објектот кон заменските проклитики.¹⁴⁾ Многу е показателен неговиот пример: *Jákuř ja zabořa ženaiřa*. Ако се замени проклитиката *ja* со *jo*, при слободниот ред на зборови во реченицата, се променува наполно

¹⁰⁾ H. Walter. *о. с.*, cf. и *Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl-Marx-Universität, Leipzig XV, 1966, Gesellschafts- und Sprachwissenschaftliche Reihe, H. 3, p. 553.*

¹¹⁾ Критички осврт на идеите од Валтер даде Цихун во *Actes du I Congr. intern. des Études Balkaniques et Sud-Est Europ. VI, str. 725—726*; сп. и Ѓ. Пенчев, *Бълг. език XV, 1965, кн. 3, стр. 249*; Ангелина Минчева, *ИИБЕ XVII, стр. 9 s.*

¹²⁾ Будагов, *о. с.* (бел. 1), стр. 75.

¹³⁾ Пак таму, стр. 82 s.

¹⁴⁾ Z. Gołab, *Funkcja syntaktyczna . . . 285 s.*

нејзината смисла: *Јакуф ѿ забѡа жѣнаѡа*. Одовде јасно се гледа колку важна функција исполнуваат проклитиките. Додека сите други зборови (освен глаголот) остануваат непроменети, клитиката единствено покажува извесна флексија (*ѿо, му, ме, ми*) и со тоа го определува објектот.

Г. А. Цыхун исто така смета¹⁵⁾ дека во македонскиот литературен јазик заменската клитика е основен формален показател којшто ја означува функцијата на директен и индиректен објект, што зборува за нејзината напредната граматикализација. Во бугарскиот литературен јазик, според него, приглаголната заменска клитика обично се јавува како дополнителен, во поголема или помала мера, факултативен, формален показател на спомнатите синтактички функции.

Ова гледиште беше неодамна подложено на критика од Ангелина Минчева во двете спомнати (бел. 1), инаку, сериозни студии. Таа го критикува становиштето дека со удвојувањето на објектот се отстранувала опасноста од смешување на субјектно-објектните односи на дејството, што би можело да настапи во јазик лишен од падежни форми и заклучува дека удвојувањето на објектот не е никаква неопходност, туку плеоназам.¹⁶⁾ Во почетокот, кога се зародувала оваа конструкција, а знаеме синтетичката деклинација тогаш уште не била разрушена, навистина удвојувањето можело да се чувствува за плеоназам, но по исчезнувањето на именската флексија, по неопходност се бара ново средство за искажување на синтактичките односи. И јазикот го нашол токму во конструкцијата со удвосн објект. Тоа не значи дека губењето на деклинацијата е единствена причина за појавата на оваа конструкција. Ние укажавме¹⁷⁾ дека примери со удвоен објект се среќаваат уште пред да се изгуби флексијата. Но отпосле, аналитичката система на јазикот бара друго средство за појаснување на објектот (утврден ред на зборови, или удвојување на објектот при слободниот ред). И Иванчев доаѓа до истиот заклучок по однос на бугарскиот јазик. Речницата: *Крушаѡа рисува (едно) геѡе(ѡо)* е неприемлива во овој вид. За да се избегне двосмислицата во говорниот јазик се вели: *Крушаѡа ја рисува (едно) геѡе(ѡо)* и во тој случај сè е јасно и ненасилно.¹⁸⁾

Минчева смета дека заменската клитика не ја појаснува именката-објектот, ами — глаголот. Контактната позиција на именката со повторената заменка, според неа, е вторична.¹⁹⁾ Но се прашуваме: ако клитиката не се однесуваше на именката или полната заменска форма, тогаш за какво удвојување може овде да станува збор? Држејќи се до формалната положба на енклитиката, не би требало да се запоставува еден основен факт. Додека полните форми на лич-

¹⁵⁾ Цыхун, *о.с.*, стр. 117.

¹⁶⁾ Ангелина Минчева, ИИБЕ XVI, стр. 375, ИИБЕ XVII, стр. 6.

¹⁷⁾ Сп. Македонски јазик XIII—XIV, 1962—3, стр. 80.

¹⁸⁾ Св. Иванчев, *о.с.* (бел. 1), стр. 509.

¹⁹⁾ Ангелина Минчева, ИИБЕ XVII, стр. 11.

ните заменки во балканските јазици можат да заземат кое било место во реченицата, кратките заменски форми, како проклитики или енклитики, се прикрепуваат кон одделни групи зборови (во македонскиот: како енклитики при именки, а како проклитики при глаголот со исклучок на гореспомнатите случаи). Поради тоа што немаат свој акцент, кратките заменски форми се прикрепуваат кон други нагласени зборови, а не како да имаат помала изразна вредност. Бидејќи во случајов глаголот е тој што го означува објектот, нормално е клитиката да стои до него, а не до именката. Сврзувањето на клитиката со именката означува сосема друга работа.

Минчева се обиде да ја критикува и тезата за граматикализацијата на клитиките во балканските јазици.²⁰⁾ Но по извршената анализа не можеше да ја одрече таа теза, а само го замени терминот „граматикализација“ со „формализација на енклитичниот заменски елемент“.²¹⁾

Сосема оправдано Минчева забележува дека појавата на оваа конструкција треба да се бара во „актуалното делење на реченицата“, онака како што е објаснето од Прашкиот лингвистички кружок, и во усната реч, која дава богати можности за обособување на разни синтагматично-интонациони единства. И таа тргнува од поставката дека само членувани именки се удвојуваат. Придружувањето на именката со показна заменка, член, или некое друго појаснување што детерминира, прави постојана позиција во процесот на говорот. Глаголот, пак, кој треба да ја развие понатаму мислата, го повторува објектот преку анафорична, лична заменка во својата непосредна близина заради полнотата на изразот. Истото се постига и кога именката-обејкт со показна заменка се повторува зад глаголот. Така, таа наоѓа дека реченицата со удвоен објект има два центра: именски со член и глаголски со заменска клитика. Тие можат слободно да се одделат.²²⁾ При тоа цитира примери, приведени од Цв. Младенов²³⁾: *Иван, видях го*. Конструкцијата со удвоен објект се развила, понатаму излага, „при стегање на глаголната група и при зближувањето на нејзините најглавни елементи — глаголот и неговите објекти. Сегментацијата на усниот говор давала повољни услови за тоа, зашто сама по себеси предрасполагала кон поголема конструктивна самостојност на именката и глаголот. Бидејќи објектите на глаголот се оформени како именски групи и се совпаѓаат со основата на исказот, а имаат друго место во реченицата, различно од установениот словоред, тие добиваат задолжителен заменски заменик при глаголот“.²⁴⁾ На крајот заклучува дека е удвојувањето на објектот во бугарскиот јазик балканизам, но во тоа не гледа неопходно позајмен модел од некој бал-

²⁰⁾ Пак таму, стр. 8 s.

²¹⁾ Пак таму, стр. 12.

²²⁾ Пак таму, стр. 23.

²³⁾ Цв. Младенов, *Балканизам ли е узвонзанетио на обектил в български?*, ИИБЕ XVI, 1968, стр. 151—157.

²⁴⁾ Ангелина Минчева, *о.с.* стр. 48.

Мариинското евангелие, Мат. 21, 41: злы злѣ погѣвит **Ил**. Фразата е, вистина, буквален превод на грчкото: *κακούς κακῶς ἀπολέσει αὐτούς*, каде што интензивот *αὐτούς* во извесна смисла го заменува членот којшто е изоставен пред *κακούς*, сепак овој пример покажува дека дуплирањето на објектот не му противречело на словенското јазично чувство.

Подоцна Ј. Русек изнесе и други примери од средновековни споменици (од XIII и XII век)²⁷: и сказа ви аг(ге)л в(огороди)ци, (Шафариков триод, XII век, л. 91). Од истиот ракопис можат да се спомнат и следниве примери: Да и азъ вславение примѣхъ нелиже тѣ погѣтихъ въ мѣнѣ во пища ежже сѣ ты мѣнѣ противиши ми сѣ (л. 113); — Во Орбелскиот триод на тоа место нема удвојување: ... въ мѣнѣ пища ежже съпротивиши ми сѣ (л. 160); Погодинов: Ъкъ мѣнѣ пища еже ми сѣ съпротивиши (л. 156); Шафариков: Ъко прѣмилостивы да ѿпоушение сърѣшени подаси вѣсегда выпѣшишь ти къ тѣвѣ (л. 130); и мене кажда сѣ прими мѣ яко вѣднаго сѣа ги (л. 66); и мѣнѣ ѿврѣзи ми дѣри прѣславнаго ти цѣрѣствиа (л. 85), за вѣгата јазе и мѣ тѣ створи хѣ родоу еврѣнскомоу пропати тѣ осѣдишъ (л. 128), Орб.: за вѣгата јазе створи хѣ родоу еврѣнскомоу (л. 187), Хлудов: за вѣгѣжъ же створи хѣ родоу еврѣнскомоу (На колегата Русек му изразувам искрена благодарност што ми обрна внимание на овие многу интересни примери).

Потоа К. Мирчев²⁸ привеле повеќе примери од стари споменици, меѓу кои еден и од Зографското евангелие: вбаче врагы мога ты нехотѣвъшѣ мѣнѣ да цѣь вниѣ вѣмъ над ними приведѣтѣ ѿ сѣмо Лк 19,27, без соодветно удвојување во грчкиот текст: — *πλὴν τούς ἐχθρούς μου τούτους τούς μὴ θελήσαντας με βασιλεῦσαι ἐπ'αὐτούς ἀγάγετε ὄδε*. Од другите примери заслужува да се споменат уште: сѣ ова на і посла ѣ иѣ, Мат. 10,5 (од Рилското еванг. XIII век) — *τούτους τούς δώδεκα ἀπέστειλεν ὁ Ἰησοῦς, никтоже свѣтлинника вѣжегѣ покрываѣтъ его подѣ спѣдомъ, Лк. 11, 33 (Рилско ев.) — οὐδεὶς λύχνον ἄψας εἰς κρύπτῃν τίθησιν, вѣжении равни ти ијже гѣ пришедѣи вѣрѣцѣтъ и хѣ вѣдѣцѣ, Лк. 12, 37 (Кустендилско еванг.), — *εὐρήσει γρηγοροῦντας, да аще которы ѣ овѣрѣце (sic!) на пѣти: мѣжѣ и жены: сѣвѣзаны приведѣтъ ѣ въ ерѣлѣтъ, Дела ап. 11, 2 (Слепченски ап.) — δεδεσμένους ἀγάγη εἰς Ἱερουσαλὴμ, прижѣтъ же ѣ страхъ всѣ, Лк. 7, 16 (Макед. ев. на пот Јована), и др.**

²⁷) J. Rusek, *Przyczynki do historii języków bułgarskiego i macedońskiego*, Odbitka ze Sprawozdań z posiedzeń komisji oddziału PAN w Krakowie, styczeń-czerwiec 1965, p. 133. Меѓу особеностите на Орбелскиот триод, сп. *Triod Orbelski*, Posiedzenie 19 maja 1970, PAN, Krakow, стр. 114, Ј. Русек откри и контаминирани форми од анафоричната замена во акуз. плурали, на пр.: и рови ѣ и хѣ створи (л. 191), не оуповажѣ вѣдѣтъ на обидѣше ѣ и хѣ (л. 73). Всушност и овие форми би можеле да се објаснат како случаи на удвоен објект со замена.

²⁸) К. Мирчев, *За хронологијата на основните балканизми во бугарски език*, Бугарски език XVI, 1966, кн. 4, стр. 284—286.

Кон овие примери, Ангелина Минчева во спомнатите студии²⁹⁾ додаде и други: и еџе выхъ азъ слоужителъ: по смотрению вѣжию: даноу ми мнѣ въ гасъ, Кол. 1,25 (Слепченски ап., л. 59) ἤς ἐγενόμην ἐγὼ... τὴν οἰκονομίαν τοῦ Θεοῦ τὴν δοθεῖσάν μοι, втпоуцаахъ ти сѧ тебѣ грѣси твои, Марк. 2,5 (Рилско Б. еванг. од XIII век л. 31) — ἀφίενται σοι αἱ ἁμαρτίαι (var, ἀφίενταί σοι αἱ ἁμαρτίαι σου), сѧщааго негѣдрава трѣдомъ водъннимъ щѣли и, (Син. тр. л. 31б, 2), и мѧжѧ тыѧ еџе насочиншѧ... иџдеџе ѧ пламень, (Григ. пар. Втз. 3,22), всѧ вѣсти ѧ въ темницѧ (Супрс. 104,25) и др.

Повеќе типични примери со удвоен објект се документирани во преводот на Дамаскиновиот зборник *Θησαυρός* од еп. Григориј.³⁰⁾ Иако се тие од поново време (XVI век), значајни се поради фактот што претставуваат превод од новогрчки текст и преку нив може да се види до колкава степен била развиена оваа конструкција во двата јазика. Во македонскиот превод на Дамаскинов конструкцијата се употребува сосема слободно, како со заменки, така и со именки, на пр. иакоџе ме видите менѣ, мене ме имѣше вѣрнениша, тако им глаголаше оученикми, помози ми и менѣ равоу твоемоу, гдѣ бѣго погребовсте Лазара, гѧви во се ви женѣ и др.

Од споредбите со грчкиот текст (о. с. стр. 154 — 155) се гледа дека само во една третина од овие примери има удвојување и во грчкиот оригинал. Значи, преводачот, кој инаку стриктно се придржувал за оригиналот, не ја копира оваа конструкција од грчкиот јазик, ами ја употребувал таму каде што чувствувал дека таа треба да дојде.

Забележително е, исто така, што во едни преписи на овој превод се среќаваат повеќе вакви конструкции отколку во други од истото време (втора половина на XVI век). Така во ркп. 318 од бившата БНБ (според цитат од П. Лавров) во словото за Св. Никола имало: глагола ми нафтѣм, — λέγει εἰς τοὺς ναύτας, а во Крнинскиот ркп. на тоа место читаме само: глагола нафтѣм (л. 268'). Овие варијанти во ракописи од истиот превод и од истото време, укажуваат дека кај писарите имало развиен усет за употребата на оваа конструкција. Многу е веројатно дека тој усет во Македонија бил развиен и порано.

Показателно е што на примерите со удвоен објект во македонскиот превод на Дамаскинов не им одговараат такви конструкции во ракописите од т.н. „Средногорски круг“, кои се приближно од истото време.³¹⁾ И Русек²⁵⁾ забележа дека на примерите со удвоен објект во Хлудовиот триод не им одговараат такви конструкции во триодите од Бугарија, што му даде повод да заклучи дека оваа конструкција

²⁹⁾ Ангелина Минчева, ИИБЕ XVI, стр. 371 с., ИИБЕ XVII, стр. 26 с.

³⁰⁾ П. Хр. Илиевски, *Крнински Дамаскин*, Стари текстови на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ III, Скопје 1972, стр. 153—160.

³¹⁾ В. примери во *Крнински дамаскин*, стр. 156.

се зародила во Македонија порано отколку во Бугарија.³²⁾ Поради тоа не е чудно што заменските клитики во механизмот на оваа конструкција се повеќе граматикализирани во македонскиот, како што установи Цихун, отколку во бугарскиот. Но сепак, со една претпоставка на Цихун не би можеле наполно да се согласиме. Тој смета (о. с., стр. 132) за возможно да се допушти дека максималната структурна близост на балканските јазици веќе се јавува како надмината стапа и последните во својот развој сè повеќе се раздалечуваат. Врз основа на компаративниот материјал не само од современата употреба, ами и од постарите примери на оваа конструкција изгледа поверојатно дека извесни црти во едни балкански јазици можеле да имаат побрз развој отколку во друг и додека во едни јазици тие се развиле до максимум, во други јазици, поради разни причини, останале недоразвиени.

6. Тргувајќи од современата состојба на оваа конструкција, повеќето интерпретатори заклучуваат дека најбитен услов за појава на удвоен објект е определеноста, т.е. членот и аналитичката структура на јазикот. Во последно време се фрла голем акцент на самостојниот развој на оваа особеност и често се цитираат зборовите на Милетич дека „таму каде што има членска форма и аналитизам, се среќава и удвоен објект“³³⁾. Тезата на Милетич за самостојниот развој на удвојувањето на објектот сега се толкува со актуалното делење на реченицата и сегментирањето на објектот, при што се јавуваат разни „моделирани преобразувања“.³⁴⁾

Од горе приведените примери се гледа дека спорадични случаи со удвоен објект се јавуваат уште во старословенскиот кога немало ни член, ни аналитичка флексија. Следователно, удвојувањето на објектот можело да се појави уште додека синтетичката флексија била во сила. Може дури да се допушти, како што сметал и Скок³⁵⁾, дека оваа конструкција повлијаела поскоро да се загуби флексијата. Но сепак, таа не можела да добие олку широка распространетост додека не се создале објективни причини за неопходноста од нејзината употреба. А тие се кријат токму во расколебаноста на флексијата. Морфолошките причини не смеат да се потценуваат. Поради едначењето на повеќе падежи во една форма (акуз. ном.), додека редот на зборовите во реченицата останувал слободен, се дошло до положба, како што укажавме горе (т. 4) да не се разликува подметот од објектот. Ти-

³²⁾ Во Супрасалскиот зборник, кој потекнува од североисточна Бугарија, вистина се среќаваат примери на удвоен објект со *всь*, но тие не се многу типични, зашто и во грчкиот обично се удвојува *πᾶς* кога е објект или субјект во реченицата, сп. E. Blass — A. Debrunner, *A Greek Grammar of the New Testament and Other Early Christian Literature*, transl. by R. W. Funk, Cambridge 1961, §§ 278, 297. cf. Πάντα γὰρ ὄν πέμπει, I Ефес, 6, 1.

³³⁾ Л. Милетич, *Удвојувањето на обектa в българският език не е „балканизъм“*, Списание на БАН, кн. 56, София 1937, стр. 4.

³⁴⁾ Сп. Цв. Младенов, о.с. (бел. 24), Ив. Къчев, о.с. (бел. 1).

³⁵⁾ P. Skok, *O bugarskom jeziku u svetlosti balkanistike*, Južnoslovenski filolog XII, str. 132.

пичен пример за тоа приведовме од македонскиот превод на Дамаски-
нот: *Θμα ... Πρεχισταα от толе прочев не ю вид'к* (л. 167).

Внатрешен развој на оваа конструкција, неоспорно, имало. Со структурната анализа што ја изврши Минчева, навистина може да се објасни појавата на удвоениот објект кога е изразен со именка. Но прашање е дали само сегментирањето на одделни делови од реченицата во комуникативниот говор можело да доведе до „систем“ на удвојување на објектот. Вакви удвојувања се среќаваат и во други јазици.³⁶⁾ Ретки примери со удвоен објект има и во грчкиот уште од елинистичката епоха³⁷⁾, но удвојувањето таму не станало систем. Оваа особеност не се среќава ни во сите современи грчки дијалекти, туку само во северните, каде што контактите со романското, албанското и словенското население биле потесни.

Појавата на оваа конструкција е многу сложена и за нејзиното зараѓање не може да се бара објаснение во дејството само на еден фактор. Досега многу е сторено во откривањето на заемните врски меѓу појавите во внатрешниот структурален развој на конструкцијата. Мнозина интерпретатори допуштаат и туѓо „влијание“, но во што се состои конкретно тоа влијание, не се кажува. За едно полно објаснение на секоја јазична појава, меѓутоа, треба да се има предвид збирот на сите фактори.

Фактот што во сите романски јазици се среќава вакво удвојување, јасно покажува дека е тоа кај нив наследено од вулгарно-латинскиот. Забележително е дека употребата на оваа конструкција во шпанскиот е, речиси, идентична со употребата во македонскиот. Тоа не мора да значи дека тука едниот јазик влијаел на другиот, но можеле двата јазика да имаат иста подлога. Во што се состои таа? Нема ли случајно тука некој заеднички модел?

Досега се цитираа латински примери на удвоен објект со именки од споменици што датираат од првите векови на нашата ера, на пр. *Omnem terram quam tu aspicias tibi dabo illam* (Victorin Poetoviensis. 304 г.). Повеќе примери за тоа види кај Leumann — Hofmann — Szantyr, *Lateinische Grammatik* II B. *Syntax und Stilistik*, München 1965, стр. 413. Сите тие се објаснети како форми на усната, разговорната реч. Но многу покарактеристични се примерите со удвоена замена како објект. Сметаме дека овие форми придонесле многу повеќе за создавање на системот за удвојување на објектот.

Се претполага дека и во балканските словенски јазици оваа конструкција се зародила прво кај заменките. Прво такво удвојување се јавило кај рефлексивната замена: **себе си** (ак.) и **сѣѣк си** (дат.),

³⁶⁾ Литература в. кај Цыжун, *о.с.*, стр. 127.

³⁷⁾ Blass—Debrunner, в. б. 32; Н. Ljungvik, *Beiträge zur Syntax der spätgr. Volkssprache*, Upsala 1932, стр. 6—8; А. Debrunner, *Geschichte der griech. Sprache*, II, Sammlung Göschen, 114, Berlin 1954, стр. 96.

примери од која наоѓаме во старословенски текстови (Супрасалски зборник, XI в.) ак.: *сѣбе си акы чловѣка положивѣ старѣшина паствинѣ* (328, 25 — 26), дат.-лок.: и *страны къ сѣвѣ си сѣвѣкоупи* (341, 27), *погаште на сѣвѣ си тина написана* (344,5), *сѣвѣ си одѣждѣ сѣтвори* (347, 30) и др. Искажано е мислење дека оваа форма послужила за основа и на удвојувањето на личните заменици: *мене ме, шебе те* и др. (сп. Вајан, о. с.). Мирчев во гореспомнатата студија (бел. 28), стр. 283 изјавува: „Неоправдано е старобългарските сѣчетанија *себѣ си* — *себе си* да не се смятат еднакви по характер с удвојване на објективните лични местоименија *мене ме, мене ми* (подвлеченото наше, П. Хр. И.).³⁸⁾ Но пред извесно време Минчева³⁹⁾ одби ваква врска. Како аргумент за тоа ѝ служи фактот што аналогни форми на *себе си* во современиот бугарски јазик биле: *мене си, шебе си, него си* и што формата *себе си* е апсолутно неподвижна, додека *мене ме, шебе ти* и др. можат да се разделат и меѓу составните делови да се вметнуваат и други зборови. Всушност формите *мене си, шебе си* и др. се новообразувања и методски е неоправдано со нив да се објаснуваат постари форми. Треба да се види како се настанати овие удвоени, плеонастични форми.

Формата *себе си* се смета за балканизам, но досега никој не се зафатил да го објасни нејзиното потекло.⁴⁰⁾ К. Мирчев (о. с. стр. 282) само установи дека овие форми немаат паралели во грчкиот текст. Изгледа дека врска меѓу латинското *se sibi* и балк. слов. *себе си* не може да се одрече. И формално и семантички тие напoлно одговараат една на друга. Во латинскиот, не само во прoстонародниот и фамилијарниот јазик, ами и во епската поезија и комедиите се среќаваат примери од плеонастичките форми на повратната замена уште од архајската епоха, сп. Pomp. Mela I, 53: (Nilus) ubi *se sibi* reddidit, Terent. Neaut. 116: Putavit me et aetate et benevolentia plus scire et providere quam *se ipsum sibi*. Епитаф на Alia Potestas: nil illi placuit nisi quod per *se sibi* fecerat ipsa, Vitruv. IX, praef. 10: in *se* sumeret *sibi*. Фразата *per se sibi* е честа кај Лукрециј, а во епиграфскиот материјал: *de se sibi* meritus. Во христијанската епоха уште почеста е употребата на *se sibi*, cf. Vulg. Math. 16, 24: si quis vult post me venire, abneget *se sibi*.⁴¹⁾ Забележително е дека првите примери со *себе си* се јавуваат во ракопис (како што е Супрасалскиот зборник) којшто потекнува од област (Североисточна Бугарија) која била во поголема мера романизирана уште од претсловенско време. Многу е веројатно дека овде уште во претписмениот период можеле да се образнуваат калки од типот *себе си и свој си*, наспроти лат. *se sibi i suos sibi*.

³⁸⁾ Истото мислење го имаме искажано и ние, сп. МЈ XII—XIII, стр. 78.

³⁹⁾ ИИБЕ XVI, стр. 372—373.

⁴⁰⁾ Еден обид за објаснување на овој балканизам в. од потписаниот во Жива Антика XXI, 2, стр. 370, под наслов: *Balkan Slav svoj si, sebe si and Laints ius sibi, se sibi*.

⁴¹⁾ Повеќе примери в. кај Eric Dahlén, *Études syntaxiques sur les pronoms réfléchis pléonastiques en latin*, Göteborg 1964, p. 178—201.

По образец на *se sibi* во лат. е образувано и *te tibi* cf. Paneg. 6, II, 4: *per te tibi steterit*, а ова дава основ да се допушти и **me mihi*, како што има удвоени форми и од присвојните заменки: *suus sibi*, *meus mihi*, *tuus tibi*. На ист начин можеле да се јават и во балканските словенски јазици удвоени форми и од личните заменки: *мене ми*, *тјебе ти* и др. по аналогија од рефлексивната замена *себе си*. Ваквите обрасци можеле лесно да се пренесуваат од латинскиот во словенските јазици, каде што има нагласени и ненагласени заменски форми. Тоа се гледа од фактот што во некои српскохрватски говори што граничат со романски јазици, како на пр. во Далмација, Истра, Банат, потоа Косово, Тимочкиот крај, се среќава конструкцијата на удвоен објект со замена: *Мене ми е име Милена*, *Тебе ти није жао* и сл., а во призренскиот говор има и удвојување на објектот со именка, при сè што некои падежи уште се пазат: *Ја'на ја којна и оиуге*, *Дај му којну шраву* и др.

Интересно е што удвојување на објектот со заменки се среќава и во ракописи од старополскиот и старочешкиот. Така на пр. во Флоријанскиот псалтир, старополски ракопис од XIV век, се цитираат примери: *Moc moja i chwala moja Pan; uczynil mi sie mnie w zbawienie — fortitudo mea et laus mea Dominus et factum est michi in salutatem*, или *Spowiadać ci sie będą tobie na wieki — Confitebor tibi in seculum*. Исто така во Евангелијарот Оломуцки, старочешки ракопис од XV век, има вакви примери: *čso pravis o něm, jenž t'otevžel oči tobě.*⁴²⁾ Овие примери, како и случаите на удвоен објект со заменки во српскохрватските говори можат да се објаснат како копирање на туѓи, романски, обрасци. Удвојувањето на објектот овде не станало систем, зашто во овие јазици не се развила аналитичка структура како во македонскиот и бугарскиот.

7. Подражавање на вакви обрасци можело да има уште во претписмениот период и кај Словените од Балканскиот Полуостров. Но конструкцијата, по секоја веројатност, започнала да се затврдува во XII и XIII век, паралелно со појавата на аналитизмот. Во Македонија најрано е адаптирана во западните и јужните говори, каде што нашето население имало потесен контакт со романизираните староседелци.

Има основа да се допушти дека удвојувањето прво се јавило кај заменките во индиректниот објект. За тоа спомогнала употребата на *dativus commodi* кој често се употребувал во народниот и фамилијарниот јазик со голем број глаголи.⁴³⁾ Формата *себе си*, која послужила како медиум за создавање средства за удвојување и од личните заменки, исто така првобитно била еден *dativus commodi*. Судејќи според првите документирани примери на удвоен објект со именка, изгледа дека директниот објект кај именките започнал да се

⁴²⁾ Примерите се земени од Ангелина Минчева, ИИБЕ XVI, стр. 377.

⁴³⁾ До сличен заклучок дојде и Ангелина Минчева, сп. ИИБЕ XVII, стр. 19.

удвојува пред индиректниот. Но фактот што во македонскиот индиректниот објект се удвојува и кога не е определен, може да укажува на неговата поголема старост.

8. Во заклучок може да се каже дека база за појава на удвоен објект неоспорно имало во структурата на балканските јазици, изградена преку „устно общение“, како што се изразува Т. В. Цивњан.⁴⁴⁾ Но истовремено на овој терен, во балканскиот латински имало и готов модел за удвојување. Тој модел станал систем прво кај заменките, кои во латинскиот имаат својство да се удвојуваат во случаи кога треба повеќе да се нагласат. Покрај посебните партикули, сп. *ego-met, mihi-pte, se-pse, his-ce* и др. во латинскиот се искажува емфатичност и со удвојување на заменките. Така се удвојува рефлексивната заменка *sese*, а можеби и *te-te* е на ист начин удвоена. Спомнатите форми од посвојните и рефлексивната заменка *suis sibi* и *se sibi* исто така имаат интензивно значење.

Следователно, суштината на конструкцијата со удвоен објект не може да биде поинаква од суштината и функцијата на другите видови удвојувања (редупликации) било граматички или синтактично-стилистички. Познато е дека удвојувањето е јазично средство, главно, со интензивна и итеративна функција. Во конструкцијата со удвоен објект е видлива интензивноста (емфатичноста) и сега, а многу повеќе во постарите примери. Првите документирани примери на удвоен објект со именка во старословенскиот се образувани со форми од *иже*. А првобитната употреба на *иже*, како што покажа Ј. Курц,⁴⁵⁾ била емфатична. Врз основа на богат материјал од старословенскиот речник (18.000 примери) Благова⁴⁶⁾ покажа дека во извесни случаи *иже* служи како „усилительная частица“. К. Мирчев во една студија за повратната заменка во старословенскиот⁴⁷⁾ констатира дека она *си* од *себе си* првобитно имало емфатична функција. Со текот на времето удвоените форми на заменските клитики сè повеќе се механизирале и граматикализирале. Но емфатичноста сè уште се чувствува, особено во романскиот јазик. Не е случајно што Будагов откри вторичен член во заменските клитики во служба на објектна реприза.

44) Т. В. Цивњан, *Имя существительное в балканских языках*, Москва 1965, стр. 168; сп. и *К проблеме посредения грамм. модели языка-посредника в системе балк. яз. союза*, Actes du Ier Congr. d. Et. Balkaniques, стр. 805—822.

45) J. Kurz, *K otazce nominativu zajimta 3. os. v slovanštině*, Acta Univ. Carolinae, Slavica Pragensia II, 1960, p. 43—57.

46) Э. Благова, *К значению и употреблению местоимения jь въ старосл. языке*, Вопросы славянского языкознания 1963, 7, стр. 40—41.

47) К. Мирчев, *Употреблѣна на възвратноиот пришежително местоимение свои . . .* Годишник на Соф. у-т, Истор.-филол. ф-т XI—XII, 1945—46, стр. 50.

P. Hr. ILIEVSKI

TOWARDS THE INTERPRETATION OF THE PATTERN OF DOUBLE OBJECT IN MACEDONIAN

S u m m a r y

During the last several years the construction of double object in the Balkan languages, e.g. Mac. *Me poznava mene*, Alb. *Më thirri mua*, Bulg. *Polučih (go) pismoto*, Gr. *Αὐτοὺς θέλω νὰ (τοὺς) ἴδῶ*, Rum. *Eu ție spun ții*, etc., has been a subject of profound studies. Reviewing the most important of them, the author makes remarks concerning its substance, function, origin, chronology and historical development on the basis of synchronic and diachronic material, mainly from the Macedonian language.

A special attention is paid to the recent interpretation of the pattern of this construction. He agrees with some interpreters that the doubling of the object is a common feature of the vernacular, oral speech, where a segmentation of different parts of sentence often appears. But he also finds a foreign influence. The fact that all the Roman languages possess a similar doubling of the object points out that this construction is inherited from the Vulgar Latin, which exerted a strong influence on the Balkan languages as well. He supports the idea, denied recently, that the double object of the personal pronouns, which consist of both full and short form (*mene me, tebe ti*), have developed after the pleonastic forms of *sebě/e si* which appear even in the Old Slav mss. According to him they were formed in the same way as Lat. *te tibi*, after *se sibi*.

The original function of this construction cannot be different from that of the other kinds of reduplications, especially those with a syntactic character, i.e. intensive, emphatic. The first documented examples of this construction with nouns in the Old Slav mss were formed with the pronoun *jb*, the original function of which was emphatic. In the course of centuries the double forms of pronoun clitics were mechanized and grammaticalized; thus, in contemporary Macedonian this construction has become an universal means for signaling O₁ and O₂ in the sentence.